

1. december 2010

Kríza donútila slovenské domácnosti prekvapujúco viac šetriť

Pripravil: *Monika Bruncková a Gabriel Machlica*

Na Slovensku i vo väčšine krajín EÚ klesla v roku 2009 produkcia, zamestnanosť aj reálne príjmy. Napriek tomu si domácnosti zo svojho príjmu prekvapujúco odložili viac úspor ako v minulom roku. Vo všeobecnosti sa totiž predpokladá, že domácnosti šetria v „lepších“ časoch, kým v tých „horších“ naopak čerpajú zo svojich úspor, aby sa vyhlili prílišnému kolísaniu životnej úrovne. Posledný vývoj teda naznačuje, že neistota a negatívne očakávania o budúcom príjme prinútili slovenské domácnosti viac šetriť a to spôsobilo ešte väčší prepád ich životnej úrovne.

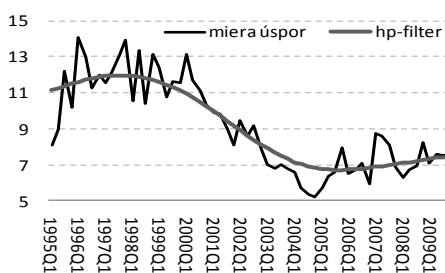
Motivácia

Odpoveď na základnú otázku, či spotrebovať „dnes“ alebo „zajtra“ má výrazný vplyv na ekonomický rast, keďže **spotreba domácností tvorí vo väčšine krajín viac ako 50% HDP**. Miera úspor bola tiež jednou z hlavných tém v diskusiách o príčinách vzniku americkej hypotekárnej krízy. Vysoká ponuka zahraničných úspor, najmä z Číny, viedla k poklesu úrokových sadzieb v USA. Tento faktor spolu s vyspelým finančným trhom ako jeden z mnohých prispel ku vzniku krízy. Cieľom analýzy IFP¹ bolo vysvetliť vývoj miery úspor (percento úspor z celkových príjmov) na Slovensku s dôrazom najmä na krízový rok 2009.

Vývoj miery úspor v SR

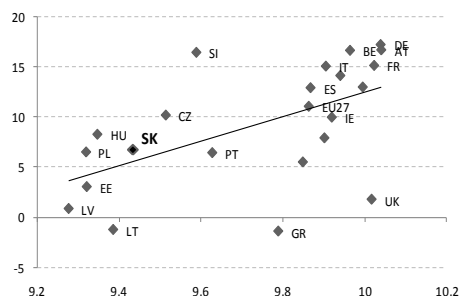
V období 1995-2000 dosahovala miera úspor dvojciferné hodnoty. Počas rokov 2001-2004 došlo k jej výraznému poklesu v dôsledku úsporných ozdravných opatrení, presne ako predpokladá ekonomická teória. Zvýšená inflácia viedla k poklesu reálnych príjmov a obyvateľstvo si znížilo negatívny dosah na životnú úroveň čerpaním úspor. Reforma bankového sektora v tomto období naštartovala úverový trh, ktorý domácnostiam umožnil „začať žiť na dlh“. V rokoch 2004-2008 sa prejavil pozitívny vplyv makroekonomickej stabilizácie a spustenie štrukturálnych reforiem. S poklesom nezamestnanosti, tvorbou nových pracovných miest a stúpajúcimi reálnymi príjmami sa zvýšil aj podiel úspor obyvateľstva na príjme. Globálna ekonomická kríza sa v roku 2009 prejavila na Slovensku poklesom výkonu ekonomiky, znižovaním zamestnanosti a reálneho disponibilného príjmu. **Napriek tomu však došlo k prekvapivému rastu miery úspor a tým bol prepád životnej úrovne prudší, ako by naznačoval pokles príjmov.** Kríza sa odrazila aj na štruktúre výdavkov domácností, keď v súlade s očakávaniami klesla spotreba najmä tovarov dlhodobej spotreby a služieb, ktoré nie sú nevyhnutne potrebné pre život.

Miera úspor a jej trend v SR (v %, sez. očist.)

Zdroj: ŠÚ SR, vlastné výpočty

Porovnanie príjmu v PKS (os y) a miery úspor (os x) krajín EÚ v roku 2008

Zdroj: EUROSTAT

Medzinárodné porovnanie

Vzhľadom na absolútnu životnú úroveň je prirodzené, že Slováci dlhodobo šetria podstatne menej ako je priemer EÚ. Aj po zohľadnení životnej úrovne je miera sporenia vo všetkých krajinách V4 nižšia, ako by bola v príjmovom porovnateľnej „priemernej“ krajine EÚ (viď graf). Ak by sme sa však porovnávali len v rámci nášho regiónu, tak miera šetrenia v SR je mierne vyššia ako v okolitých štátoch (po zohľadnení výšky príjmu). V porovnaní s ČR nám pomáha v úsporách napríklad zavedenie 2. piliera. Dôvodov na rozdiely v úrovniach miery úspor v jednotlivých krajinách je okrem príjmu a bohatstva viacero – rozdiely v dôchodkovom systéme a demografické, kultúrne a sociálne rozdiely. Všeobecný trend v posledných rokoch (2000-2008) v krajinách OECD bol smerom k väčšej zadlženosti domácností a poklesu miery úspor.

Hlavný motív šetrenia je príjem

Oproti tomu však zaujímavé výsledky boli, že zohľadňujúc príjem, šetria viac východniari, ženy a paradoxne šetria aj dôchodcovia.

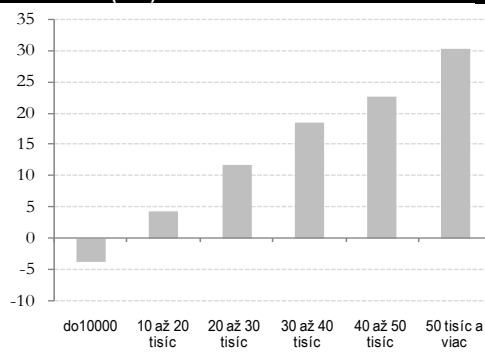
Slovenskí dôchodcovia paradoxne šetria, a tak si znižujú životnú úroveň.

Domácnosti v roku 2009 šetřili viac než naznačovali ekonomické fundamenty.

Domácnosti majú rôzne motívy na sporenie. Jedným z najdôležitejších faktorov spotreby a úspor je *príjem* a s jeho poklesom dochádza k poklesu miery úspor. **Pokiaľ domácnosti veria, že pokles príjmu je len dočasný, čerpajú z úspor. Ak považujú zmenu svojich príjmov za trvalú, prispôbia tomu aj spotrebiteľské návyky¹.** Podľa *teórie životného cyklu* majú ľudia tendenciu počas života „vyhladiť“ úroveň svojej spotreby – tak totiž maximalizujú svoj pocit zo životnej úrovne. To znamená, že optimálne majú domácnosti šetriť najmenej, keď sú najmladšie a majú menší príjem. Postupom času s rastom príjmu sa ich miera úspor zvyšuje a v dôchodkovom veku majú z úspor čerpať. Ďalšia teória spomína tzv. *opatrnosťný motív*. Podľa nej ľudia šetria viac, ak sa nazdávajú, že sa ich príjem môže znížiť napr. v dôsledku vyššej inflácie alebo obáv zo straty zamestnania. Ďalším vysvetlením môže byť reakcia domácností na *vývoj vládnych úspor²*. Ľudia šetria viac, keď vládne úspory klesajú, pretože očakávajú v budúcnosti vyššie dane. Mieru úspor tiež môžu zvyšovať *sprišené podmienky poskytovania pôžičiek alebo nerozvinutý finančný systém, rast úrokových mier a rast cien ich aktív a nehnuteľností – tzv. efekt bohatstva*.

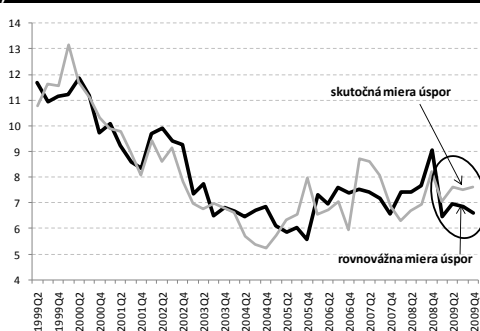
Cieľom publikovanej analýzy³ bolo vysvetliť mieru úspor na Slovensku na základe spomenutých faktorov na makroekonomickej úrovni so zameraním na krízový rok 2009 a mikroekonomickej úrovni prostredníctvom údajov z rodinných účtov⁴. Výsledky z makroekonomickej úrovni potvrdili, že na mieru úspor vplyva príjem, úroková miera, finančné bohatstvo, inflácia, vládne úspory a dostupnosť úverov, v krátkodobom horizonte aj miera nezamestnanosti. **Na základe analýzy rodinných účtov je najdôležitejším faktorom vplyvajúcim na mieru úspor príjem.** Pri domácnostiach s príjmom nižším ako 10 000 Sk⁵ (332 €) na mesiac dochádza k zápornej hodnote úspor, v priemere ich spotreba prevyšuje ich tvorbu. Naopak domácnosti s príjmom vyšším ako 50 000 Sk (1 660 €) za mesiac sú schopné usporiť až 30% zo svojich príjmov. Napriek tomu však **paradoxne najviac sporia domácnosti z Košického a Prešovského kraja**, čo môže poukazovať na druhý, opatrnosťný motív (ktorý prebija príjmový motív) spojený s vyššou mierou nezamestnanosti v týchto regiónoch. Motív neistoty naznačuje aj vyššia miera úspor v prípadoch, ak je **na čele domácnosti žena** alebo ak je aspoň jeden člen domácnosti zamestnaný na dobu určitú. Výsledky oboch prístupov potvrdili, že **skupina obyvateľov nad 65 rokov**, do ktorej spadajú aj dôchodcovia, **šetria viac**, ako by bolo optimálne podľa tradičnej ekonomickej teórie, čo naznačuje motív zanechania dedičstva. To je v rozpore so skúsenosťami zo západných krajín, kde si dôchodcovia užívajú úspory a taktó zabraňujú poklesu životnej úrovne v starobe.

Miera úspor podľa príjmových kategórií v SKK, v roku 2008 (v %)

Zdroj: Rodinné účty, Stata, vlastné prepočty

Porovnanie miery úspor a jej rovnovážnej úrovne (v %)

Zdroj: vlastné prepočty

Zistili sme, že v roku 2009 bola miera úspor nad odhadovanou rovnovážnou úrovňou. To znamená, že domácnosti šetřili viac, ako by naznačovali ekonomické fundamenty. Dôvodom bola neistota a negatívne očakávania o budúcom príjme, čo potvrdil vysoký odhadnutý vplyv miery nezamestnanosti v krátkodobom horizonte. Opatrnosťný motív vidíme aj na posledných známych údajov z prvého polroka 2010, keď miera úspor napriek stagnácii reálnych príjmov naďalej rastie. Naopak, v EÚ klesá miera úspor nepretržite od leta 2009.

¹ Friedmanova teória permanentného príjmu (1957)

² Rikardiánska ekvivalencia (1979)

³ Miera úspor na Slovensku, Ekonomická analýza, MF SR (2010)

⁴ Rodinné účty predstavujú reprezentatívny prieskum, ktorý je zameraný na zisťovanie peňažných a nepeňažných výdavkov domácností. Pre rok 2008 bolo v Slovenskej republike do zisťovania vybraných 4718 súkromných domácností.

⁵ Rodinné účty z roku 2008 pracujú ešte zo slovenskými korunami.